

Poručík Dub

Přemysl Blažíček

Trvá dlouho, než se v Haškově románu poručík Dub objeví, ale zato pak nikdy nezůstává skromně stranou. Chce dosáhnout stejného účinku jako fénrich Dauerling, který z knihy Drill oder Erziehung, vydané ministerstvem vojenství, vyčetl, "že na vojáky patří hrůza". Dauerling "v této své práci měl vždy úspěch" právě proto, že to byl naprostý primitiv, ve vztahu k vojákům schopný jediné volby: tři dny verschärft nebo rána do nosu. Hloupost poručíka Duba na-proti tomu je omezeností, která se nedrží svých mezí a pouští se do něčeho, co vyžaduje jistou míru intelligence: místo aby vojáky s brutální účinností decimoval, neúčinně se je snaží v rámci předpisů zpracovávat psychickými prostředky, především zastrašováním.

Švejk ho při prvním vzájemném střetnutí přivede k zuřivosti tím, jak komentuje plakát s probodnutým kozákem. Poručíka Duba ani nenapadne použít Dauerlingova pádného "argumentu", ale nenapadne ho také nic chytřejšího než uchýlit se ke svému: "Vy mě ještě neznáte". Myslí to pochopitelně ve smyslu výhrůžky, kterou pak přímo vysloví: "Vy mne znáte možná z té dobré stránky, ale až mne poznáte z té špatné stránky". Jenomže Švejk vezme jeho výrok v doslovném smyslu a právem tvrdí, že Duba zná. Ten se místo pouštění hrůzy dává do jakéhosi jazykového sporu, když Švejkovi, který s mezkovitým klidem trvá na svém, neméně mezkovitě, ale s rostoucím vztekem vysvětluje, jak svůj výrok myslel. Nakonec raději ustoupí na jiné pole (otázkou, zda má Švejk bratra), na němž utrpí ještě

trapnější porážku, při čemž ještě méně může - i když se o to snaží - popřít oprávněnost protivníkovy zničující odpovědi.

Jestliže lze říct, že ve vztahu k prostým vojákům ztělesňuje poručík Dub jedinou formulku, pak je třeba dodat, že ta formulka je dvourozměrná, a že se zde Dub uplatňuje ještě jinak než ve vztahu k podřízeným. Bližší se nejvíc postavě Švejka tím, že v něm Hašek vyhmátl specifický charakter, utvářený souhrou několika vlastností, který je přitom natolik vyhraněný, že jeho jména lze použít v životní praxi jako obecně srozumitelné charakteristiky. V čem je ten druhý rozměr? Dub nemusí být do hádek zatahován, sám se pouští do diskusí, protože ve vztahu k prostým vojákům kromě nahánění hrůzy sleduje ještě náročnější dvojčetný cíl, jak na to vypravěč poněkud kostrbatě předem upozorňuje: "Poručík Dub, starý známý denunciant na svém působišti jako gymnasiální profesor, dával se rád do rozhovoru s vojáky, při čemž pátral po jejich přesvědčení, a zároveň, aby je mohl poučiti a vysvětliti, proč bojují, zač bojují! Denunciantsství a mentorující žvanění jsou dva rozdílné (a navzájem si překážející) projevy Dubovy loajálnosti: tímto slovem je charakterizován při prvním vystoupení na scénu. Zatímco kadet Biegler tuží zemřít za císaře, Dub na toto téma dával psát slohové úkoly, ale to neznamena, že jeho oddanost oficiálním hodnotám je pouhou přetvářkou prospěcháře.

To by v hodnotící perspektivě Osudů nebylo tak zlé, i když by to nebyl zrovna nejpříjemnější způsob prospěchářství: sledování vlastního prospěchu tvoří v Osudech samozřejmou a oprávněnou hnací sílu lidského jednání. Ale zároveň se zde nenápadněji, ale přesto důrazně uplatňuje ještě jiný typ sebeprosazování, který je na prvním nezávislý, jak ukazuje postava sapéra Vodičky, nesobeckého,

ale velmi dbalého své osobní pověsti rváče: ne přímočarý (otevřený, či maskovaný) zájem o prospěch vlastní osoby, ale starost o její obraz v očích druhých, o získání jejich uznání. Geneticky původnější z obou zájmů bývá psychology označován také za silnější s poukazem na situace smrtelného ohrožení, při nichž starost o záchranu holého života smete ohledy na mínění druhých. Ale to neplatí vždy: B. Pascal se ve svých Myšlenkách několikrát pozastavuje nad neodolatelnou mocí, s jakou snaha po získání prestiže, obdivu, úcty, slávy atd. vede lidi i za cenu sebezáhuby.

Stejně jako jiné postavy Osudů není ani poručík Dub pojat psychologicky, psychické pohnutky jeho jednání nejsou výslovně sledovány, natož rozebírány; ale přesto je zjevné, že všechno jeho jednání řídí snaha o získání prestiže. Neustálé nezdary při pouštění hrůzy jsou pro něj tak nepříjemné a pro čtenáře tak komické, protože ho zasahují na jeho nejcitlivějším místě. Zatímco prostí vojáci se před ním mají třást strachy, ostatní důstojníci ho mají ctít a obdivovat. V nich má Dub partnery na úrovni, před nimiž může "politizovat v rámci rakousko-uherského mocnářství" a odkazovat, jak už před válkou o tom mluvil s okresním hejtmanem. Jaký nejkrutější nezdar ho může potkat na tomto poli? "Kdyby se nikdo neotočil, když někam vstoupíme, neodpověděl, když promluvíme, nebo si nevšímal toho, co děláme, kdyby nás každý člověk, se kterým se setkáme, úplně ignoroval a choval se, jako bychom neexistovali, vzedmula by se v nás zakrátko taková zuřivost a bezmocné zoufalství, že by se nám proti nim nejkrutější tělesná muka zdála být úlevou ..." ¹⁾ Právě takovým způsobem se

k Dubovi chovají ostatní důstojníci, několikrát zvláště ten nejvyšší.

1) W. James: The Principles of Psychology (1952, Chicago, str. 189).

Biegler se ukazuje jako hlupák, protože bere oficialitu vážně v tom smyslu, že bere doopravdy její fráze, Dub bere oficialitu vážně v tom smyslu, že je neméně frázovizý, že sdílí její reality nedbající pózu; ale tím, že ji zaujímá tváří v tvář reálným faktům, odhaluje její hloupost. Tak vyznívá Dubův loajální proslov ve vojenském vlaku, v němž všichni ostatní svou reakcí vyvracejí platnost patetického vládního prohlášení ke vstupu Itálie do války.^x Nekontrolovatelné oficiální zprávy z bojiště později Dub demaskujícím způsobem karikuje, když rozbité aeroplány a děla s německými nápisy označuje vojákům za válečnou kořist. Všichni loajální představitelé státní moci představují v Osudech různým způsobem také její^h hloupost; jsou to však zároveň konkrétní postavy, jejichž hloupost přesahuje omezenost abstraktních institucí.

Nedostatečná chápavost bývá sama o sobě dobrácká, škodí spíš svému nositeli než druhým, jak ukazuje např. postava Balouna, jenž o sobě právem prohlašuje, že má tupou hlavu. Hlupák není schopen dostatečného odstupu od své situace; každá situace však má, ve zpřemětněném vyhocení vzato, pól subjektu a pól objektů. Hloupost ve smyslu nedostatečně vyvinutých duševních schopností spočívá především v nerozlišujícím ulpění na předmětné stránce situace a odtud v neschopnosti se v ní patřičně orientovat. Nedosta-

tečný odstup od sebe sama mívá také za následek neschopnost orientovat se v předmětných souvislostech situace, ale navíc s přesunutím důrazu na pól subjektu, na vlastní já, získává tento typ hlouposti často agresivní asociální charakter. Baloun je navzdory své hlouposti natolik schopen kritického odstupu od sebe, že o své hlouposti ví; nemá sílu zvládnout svou asociální žravost, ale jinak se pokorně drží ve svých mezích. Určití představitelé moci nejenže si své hlouposti nejsou vědomi, ale jejich hloupost je nevědomím o sobě, neschopností distance od sebe: jejich já jim překrývá celý svět, jsou zaslepení. Úvahu, podnícenou Dubem, o prdchovi, "blbě hovažském zjevu v lidské společnosti", vypravěč shrnuje: "... všemu chce rozumět, všechno dovede vyložit a na de vším se urazí! Čím víc moci kdo má, tím víc je tímto sebezaslepením ohrožen, to platí zvláště v armádě s jejím systémem bezpodmínečné poslušnosti podřízených. Poručík Dub se ztotožňuje s oficialitou proto, aby její lesk ozařoval i jeho osobu. Bere se smrtelnou vážností rituály, v nichž se snaží prosadit, protože bere pateticky vážně sám sebe. Jenže ta záře oficiality, do níž se staví a v níž se shlíží, pro ostatní důstojníky a vojáky neexistuje: ti vidí jen protivnou posunčinu devótního blba.

Nebylo to tak sice autorem míněno, ale dá se říci, že poručík Dub, zlý a přesto bezmocný, ztělesňuje směšnost státní moci krátce před jejím pádem, kdy nejen nad její někdejší úctyhodností, ale také nad její respekt budící krutostí už vítězí její hloupost.